

Araştırma Makalesi

Çokkültürcülüğe Karşı Kültürlerarasıcılık¹ Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Çokkültürcülük İflas mı Etti?

A Critical Evaluation of the Interculturalism versus Multiculturalism Debates: Has Multiculturalism Failed?

Mehmet ANIK

Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

anik@bingol.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6560-2470>

Makale Gönderme Tarihi	Revizyon Tarihi	Kabul Tarihi
30.10.2021	24.11.2021	27.11.2021

Öz

Ulusal istikrar için bir tehdit olarak algılanmasının etkisiyle, Batı'daki kültürel çeşitlilik olgusuna karşı başlangıçta sergilenen genel yaklaşım, (devlet himayesindeki) baskın kültürü empoze eden ve dolayısıyla farklılıkları inkâr eden asimilasyoncu politikalar çerçevesindeyken, bu politikalara yönelik artan muhalefet sonrasında kültürel farklılıkları tanımaya yönelik bir yaklaşım olarak bazı ülkelerde çokkültürcü devlet uygulamaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugün gelinen noktada Batılı ülkelerdeki çokkültürcülük uygulamalarının başarısız olduğu yönünde farklı düzlemlerde birtakım tartışmalar yürütülmekte ve bu anlayış yerine farklı kültürel gruplar arasında diyalogu ve etkileşimi daha çok ön plana çıkaran kültürlerarasıcılık anlayışının benimsenmesi gerektiği yönünde görüşler savunulmaktadır. Bu çalışma, özellikle göçmenler odağında, bu iki anlayış etrafında sürdürülen güncel tartışmaları ele almayı ve çokkültürcülük anlayışının iflas etmiş bir devlet politikası olup olmadığına dair eleştirel bir analizde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilgili bilimsel literatürde yapılan analizlerdeki sorunlu yorumlar üzerine de odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, kültürlerarasıcılık, asimilasyon, uluslararası göç, göçmen.

Abstract

As it perceived as a threat to national stability, the initial general approach to the phenomenon of cultural diversity in Western countries was within the framework of assimilationist policies that imposed (state-mandated) the dominant culture and denied cultural differences, but after the increasing opposition to these policies, multiculturalist practices started to emerge in some countries as an approach to recognizing cultural differences. In recent years, there have been some debates on different platforms that multiculturalist practices in Western countries have failed, and so instead of this approach, it is argued that interculturalism, which emphasizes dialogue and interaction between different cultural groups, should be adopted. Especially within the focus on immigrants, this study aims to evaluate the current debates around these two approaches and to make a critical analysis of whether multiculturalism is a failed state policy or not. In accordance with this purpose, it focuses on the problematic evaluations in the analyses made in the relevant scientific literature.

Keywords: Multiculturalism, interculturalism, assimilation, international migration, immigrant.

¹ Bu kelime Türkçede daha yaygın olarak kültürlerarasılık şeklinde kullanılmaktadır. Oysa kültürlerarasılık, İngilizceki interculturalism kelimesine denk gelmektedir. Bu yöndeki yaygın kullanım, interculturalism kelimesindeki -ism takısına tam olarak uymadığından, metinde kültürlerarasıcılık şeklindeki kullanım tercih edilmiştir.

Önerilen Atıf /Suggested Citation

Anık, M., 2021 Çokkültürcülüğe Karşı Kültürlerarasıcılık Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Çokkültürcülük İflas mı Etti?, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2793-2807.

1. GİRİŞ

Günümüzde dünyanın farklı yerlerindeki ulus-devletlerin sınırları içerisindeki kültürel çeşitlilik olgusu, bu olgu temelinde ortaya çıkan birtakım toplumsal hareketler ve ulus-devletlerin kültürel çeşitliliğe yönelik siyasetleri, farklı düzlemlerde giderek daha çok tartışma odağı haline gelmektedir. Bu hususta yaşanan çeşitli gelişmeler, bahse konu kültürel çeşitlilik olgusuna yönelik çağdaş yaklaşımları ve tartışmaları yakından etkilemektedir. Uluslararası insan hareketliliğinin günümüzde daha çok artması ve göçlerle birlikte ulusal sınırlar içerisinde kültürel çeşitliliğe kaynaklık eden unsurların varlığındaki nicel ve nitel artış, post-modern kuramda çoğulculuğun, yerelliğin, özelliğin ve farklılıkların vurgulanmasıyla oluşan entelektüel ortam, ulus-devletlerin homojenliği esas alan ulusal kültür politikaları ve uygulamalarına yönelik artan muhalefet, 1960'lı yıllardan itibaren giderek ivme kazanan ve egemen kültür karşısında yok sayıldığına, bastırıldığına ve ayrımcılığa maruz kaldığına yönelik iddialarıyla ve tanınma talepleriyle ön plana çıkan kimlik odaklı toplumsal hareketler, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi Anglo-Sakson ülkeler başta olmak üzere, çokkültürcü devlet politikalarını benimseyen ve uygulayan bazı devletlerin ortaya çıkması, azınlıklar ve yerlilerin statüsü ile ilgili sürdürülen bölgesel ve küresel tartışmalar ve bu konuda uluslararası hukuk alanındaki bazı düzenlemelerin yapılmasının yanı sıra sadece yerel, bölgesel ya da ulusal değil, küresel çapta da iletişimi ve etkileşimi kolaylaştıran teknik gelişmeler, bu konuyu etkileyen başlıca unsurlardan birkaç tanesidir.

Bugün ulus-devletler için en temel meselelerden biri, farklı kültürel kimlikler ve aidiyetler üzerinden kendini ifade eden bireylerin, aynı toplum içerisinde bir arada nasıl yaşayabilecekleri sorunu üzerinedir. Bu noktada asimilasyonu temel alan klasik ulus-devlet stratejilerinin yanı sıra toplumsal barış, karşılıklı saygı ve uzlaşma temelinde, toplum içerisindeki farklılıkları ya da kültürel çeşitliliği koruyarak ulusal birliği ve uyumu hedefleyen anlayışlar da mevcuttur. Bu konuda toplumsal bir uzlaşının sağlanamadığı toplumlarda, söz konusu farklılıkların toplumsal uyumsuzluktan başlayıp, sıcak çatışmalara kadar uzanan bir deneyim ile karşı karşıya gelindiği görülmektedir. Son yıllarda Irak, Lübnan, Suriye gibi Doğulu ülkelerde yaşanan ülke içi gerginlikleri ve çatışmaları bu temelde değerlendirmek mümkündür. Elbette bu ülkelerde etkisi hala devam eden kaotik durumun sadece içsel dinamiklerden kaynaklanmadığını, dışsal faktörlerin ya da uluslararası müdahalelerin de bu hususta etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Tabi bu türden müdahalelerde bile, bahsedilen ülkelerin toplumsal yapılarında yer alan etnik, dinsel, mezhepsel ya da kültürel farklılıklar temelinde ortaya çıkan gerginliklerin, bir dış müdahale aracı haline geldiğini de göz ardı etmemek gerekir.

Uluslararası göçlerin başlıca varış güzergahlarından biri olan Batılı toplumlarda göçmenler odağındaki tartışmaların yanı sıra İspanya'da Katalonya ve Bask, Belçika'da Valon ve Flaman, İtalya'da Veneto ve Trentin-Alto Adige gibi bölgeler özelinde zaman zaman etkisi artan bağımsızlık odaklı gerilimler ya da diğer Batılı ülkelerdeki azınlıklar ve yerliler temelindeki tartışmalar da çeşitli grup kimliklerine dayalı kültürel çoğulculuk siyasetinin nasıl olması ya da olmaması gerektiği hususuna odaklanmaktadır. Ulusal istikrar için bir tehdit olarak algılanmasının da etkisiyle Batı'daki kültürel çeşitlilik olgusuna karşı başlangıçta sergilenen genel yaklaşım, (devlet himayesindeki) baskın kültürü empoze eden ve dolayısıyla kültürel farklılıkları inkâr eden asimilasyoncu politikalar çerçevesindeyken, bu politikalara yönelik artan muhalefet sonrasında kültürel farklılıkları tanımaya yönelik bir yaklaşım olarak çokkültürcü devlet uygulamaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yılların başında ilk olarak Kanada'nın devlet politikası olarak uygulamaya koyduğu ve bu çerçevede anayasal düzenlemeler yaptığı çokkültürcülük anlayışı, bir toplum içerisindeki kültürel farklılıkların ve bunlara dayalı temsillerin, toplumsal çatışma unsuru olarak görülmesi ya da asimile edilerek yok sayılması yerine, toplumsal zenginlik olarak görülmesi, resmi düzeyde tanınması ve korunması gerektiği temelinde bir yaklaşıma sahiptir.

Bugün geline nokta Batılı ülkelerdeki çokkültürcülük uygulamalarının başarısız olduğu yönünde farklı düzlemlerde birtakım tartışmalar yürütülmekte ve bu anlayış yerine kültürlerarasıcılık anlayışının benimsenmesi gerektiği yönünde görüşler savunulmaktadır. Bu çalışmada, özellikle göçmenler odağında bu iki anlayış etrafında sürdürülen güncel tartışmalar konusunda Türkçe literatürdeki yayın eksikliği de dikkate alınarak, bu konuda bilimsel katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Gerek bazı Avrupa ülkeleri gerekse Kanada özelinde bu konuda edinilen deneyim ve yapılan gözlemlerden de bu çerçevede yararlanılmıştır. Bahsedilen iki yaklaşım odağındaki tartışmaları ele alan bu çalışma, çokkültürcülük anlayışının iflas etmiş bir devlet politikası olup olmadığına dair eleştirel bir analizde

bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilgili bilimsel literatürde bu konuda yapılan analizlerdeki sorunlu yorumlar üzerinde de durulacaktır.

2. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜKTEN KÜLTÜRLERARASICILIĞA UZANAN TARTIŞMALAR

Çokkültürcülük yaklaşımı, 1970’li yıllardaki ilk devlet uygulamalarının ortaya çıkmasından, 1990’lı yılların ortasına kadar, bu anlayışı devlet politikası olarak benimsediğini beyan eden Batılı devletlerin uygulamalarını yakından etkilemekle kalmamış, aynı zamanda bu yaklaşımın resmi devlet politikası olarak benimsenmediği Batılı demokratik ülkelerde de kültürel çeşitlilik konusunda farklı düzeylerde etkide bulunmuştur.² Kültürel farklılıkları yok sayıp, üniter ve homojen bir ulusçuluk anlayışının savunusuna dayalı fikirlerin reddini içeren çokkültürcülük politikaları hem ulusal ve yerel düzeyde bazı devletler tarafından benimsenmiş hem de (UNESCO gibi) çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Bu anlayış, insan hakları ideallerine dayalı olarak, demokratik yeni vatandaşlık modelleri geliştirmeye odaklanmıştır (Kymlicka, 2010, s. 97-98; 2012, s. 8).

Ulus-devlet anlayışı özelinde ilk uygulama örneklerinin ortaya çıkmasının sonrasında, çokkültürcü anlayışı savunanlar olduğu gibi eleştirenler de olmuştur. Çokkültürcü perspektifi benimseyenler arasında, bu konudaki normatif düzenlemelerin ve uygulamaların hangi düzlemde olması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu noktada ‘ortak iyi’ tasavvurunun savunulduğu ve kolektif hakların ve çıkarların ön plana çıktığı grup ya da topluluk anlayışını eleştirerek, liberal değerlere atıfta bulunan ve buradan hareketle yasal düzenlemelerin ve uygulamaların birey odağında olması gerektiğini savunan yaklaşımlar olduğu gibi bu görüşün aksine, benliğin ve gerçekliğin toplumsal açıdan inşa edilme sürecine dikkat çekerek, atomist bir toplum anlayışının ontolojik olanaksızlığını vurgulayan, bu doğrultuda grup ya da topluluğu bireye öncelleyen ve kültürel tanınmanın da topluluk hakları çerçevesinde olması gerektiğini savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır.³

Uygulama örnekleri sonrasında, çokkültürcü anlayışa karşı farklı düzlemlerde yapılan birtakım eleştirilerin varlığından bahsetmek mümkündür. Marksist çevrelerden bu anlayışa yönelik, etnik mutfak çeşitliliği ya da sanatsal aktiviteler gibi folklorik ya da sembolik birtakım öğelere indirgenmiş ve bir yönüyle de metalaştırılmış haliyle kültürel farklılıklar vurgusunun, toplumsal yapıdaki sınıfsal çelişkileri ya da eşitsizlik, yoksulluk ve kapitalist sömürü ilişkilerini gizlediği yönünde çeşitli eleştiriler yöneltilmektedir. Marksist açıdan bakıldığında, kapitalist bir toplumda sistemsel dönüşümü sağlayacak sınıf bilinci ve mücadelesi yerine, kültür odaklı farkındalık ve tanınma arayışına girilmesi eleştiri konusudur. Bu noktada üst-yapısal bir unsur olarak kültürel değerler ve bunlara dayalı farklılıklar etrafındaki tanınma arayışı, egemen sınıfın çıkarlarına ve statükonun korunmasına hizmet eden yanlış bilinç olarak görülmekte ve eleştirilmektedir. S. Zizek (2007, s. 162), geç kapitalizmin, liberal-demokratik projenin aldatıcı hoşgörü yaklaşımı temelinde çokkültürcü bir muhtevaya sahip olmasına karşın, özünde post-modern bir ırkçılık barındırdığını ifade etmekte ve kültürel farklılıklar temelli tanınma siyasetinin hiyerarşik bir eğilim taşıdığına dikkat çekmektedir.

Çokkültürcü anlayışı savunan temel eğilimlerden biri liberal değerleri ön plana çıkaran liberteryen anlayış olmasına karşın, liberalizm içinde çokkültürcülüğe karşı tepkilerden ya da eleştirilerden de bahsetmek mümkündür. Çokkültürcülükteki kimlik siyaseti temelde farklılıkları esas alıp, bu farklılıkların tanınması ve bir arada yaşatılmasına yönelik bir arayışı ifade etmesine karşın, çağdaş liberal anlayışta, özellikle kamusal yaşam söz konusu olduğunda, fark körlüğü ya da farksızlık anlayışı temelinde; etnisite, kültür, din ya da cinsiyet gibi unsurlara bakılmaksızın, bütün vatandaşların eşit oldukları yaklaşımı mevcuttur. Bu açıdan liberal düşüncede savunulan ‘evrensel vatandaşlık’ anlayışının, çokkültürcülük ile çatıştığı görülmektedir. ‘Evrenselci liberalizm’ anlayışını benimseyenlerin çokkültürcü anlayışa yönelttikleri temel eleştiri noktalarından biri, ‘iyi yaşam’ konusunda bireysel otonomi ve tercih özgürlüğünü savunan evrensel liberal ilkelerin her kültürle örtüşmediği, illiberal eğilimler taşıyan kültürlerle de fırsat tanınması nedeniyle çokkültürcü yaklaşıma mesafeli davranılması gerektiği etrafında yoğunlaşmaktadır. A. Heywood (2021, s. 238), kolektivizmi ve grup haklarını esas alan (komüniteryen) çokkültürcülük ile liberalizm arasında oldukça karmaşık ve ikircikli bir ilişkinin olduğuna dikkat çekmektedir. Liberal düşünce ve ilkelerle bağdaşmadığı

² Örneğin ABD’de eğitim alanındaki belirli uygulamaları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

³ Çalışmanın ana bağlamından uzaklaşmamak için bu konudaki tartışmaların ayrıntısına girilmemiştir. Bu konuda daha ayrıntılı okuma için bkz. Modood (2014), Nathan (2010), Taylor (2006; 2008) ve Walzer (2006).

gerekçesiyle çokkültürcü yaklaşıma karşı çıkan B. Barry (2001, s. 282-283), liberal hakların ve bunlara dayalı yasal düzenlemelerin, her birey için yaşam tercihi noktasında fırsat eşitliği imkânı sunduğunu, liberal ilkelere uyduğu sürece herkesin istediği şekilde yaşayabileceğini, liberal ilkelerle örtüşmeyen taleplerde ise, gruplara haklar ya da muafiyetler tanınmaması gerektiğini belirtmektedir. Barry'nin bu yaklaşımı, bir yönüyle liberalizmi insanlık için en ideal ve tek meşru anlayış görüp kutsallaştırmakta, alternatif yaşam biçimlerini dışlamasından dolayı da bir açıdan kendi içinde (tercih özgürlüğü ilkesi bağlamında) paradokslar barındırmaktadır.

Çokkültürcü anlayışa yönelik karşı çıkışlar ya da eleştiriler bağlamında üzerinde durulması gereken yaklaşımlardan bir diğeri de çağdaş feminizmde yine temelde liberal anlayıştan esinlenerek yapılan değerlendirmelerdir. Kadınların verdikleri eşitlik mücadelesinde, eril bir eğilim barındıran her türden kültüre karşı çıkılması gerektiğini savunan bu yaklaşım, kadınlara eşit fırsat hakkı vermeyen, toplumsal cinsiyet baskısına kaynaklık eden ve kadın kimliğine saygı göstermeyen kültürel grupların tanınmasının ve böylece yasal korumaya kavuşturulmalarının, liberal değerlerle örtüşmediğine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Bu noktada Batılı olmayan kültürler üzerinde daha fazla yoğunlaşan birtakım eleştiriler yapılmaktadır. Liberal feminist S. M. Okin (1999), belirli kültürlerin kadınların özgürlüklerini sınırlandırıp, onları eğitim haklarından mahrum bıraktıklarını, kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddeti teşvik ettiklerini ve polijiniyi meşrulaştırdıklarını vurgulayarak, bu tür kültürlerin tanınmaması gerektiğini belirtmekte ve bu bağlamda da (W. Kymlicka başta olmak üzere) çokkültürcülük savunucularını eleştirmektedir.

Çokkültürcü anlayışa yönelik milliyetçi, muhafazakâr ya da popülist tepkiler de son senelerde giderek artmaktadır. Bu noktada ulusun sahip olduğu kültürel geleneğin, ulusal kimlik ve ulusal birlik açısından öneminin vurgulanması ve ulusun kendine özgü tarihsel yapısına zarar verebilecek unsurlardan korunmasına yönelik çabanın da gerekliliği savunulmaktadır. Bundan hareketle çokkültürcü anlayıştaki kültürel farklılıklara saygı söylemlerinin ve buna yönelik bir tanınmanın eleştirilmesi söz konusudur. Geçmiş-şimdi-gelecek (ölüler/atalar-yaşayanlar-doğacak nesil) üçgeninde, homojen bir kültür anlayışının muhafazası ve aktarımının, ulusun geleceği açısından öneminin vurgulandığı bu yaklaşımda, çokkültürcü paradigmaya dayalı uygulamalar, ulusal bir tehdit olarak görülmektedir. Ulusal kimliğe ve birliğe zarar verdiği/vereceği endişesiyle genelde göç karşıtı bir tutumun benimsendiği bu yöndeki değerlendirmelerde, ulusal sınırlar içerisindeki göçmen kökenlilerin egemen kültürü benimsemeleri ve bir nevi asimile olmaları gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Asimilasyona dirençli topluluklar ise bu bağlamda sert eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Dinsel, etnik ya da kültürel açıdan birbirinden oldukça farklı kimliklerin mevcut olduğu ABD'de, ulusal kimliği dar çerçevede Anglo-Protestan olarak tanımlayan ve bu çerçevede ABD milliyetçisi bir tutum takınan S. Huntington'un çokkültürcülük karşıtı yaklaşımını bu duruma örnek göstermek mümkündür.

Huntington (2004, s. 178), 1820-1924 yılları arasında, 34 milyon civarında Avrupalının ABD'ye göç ettiğini, bu neslin ve devamının Amerikan toplumuna ve kültürüne asimile olduklarını, ancak 1965-2000 yılları arasında, çoğunlukla Latin Amerika ve Asya'dan gelen 23 milyonluk yeni göçmenin bu konuda farklı bir tabloyu ortaya çıkardığını belirtmektedir. Huntington gerek ABD'de de gerekse de zengin, sanayileşmiş diğer (Batılı) ülkelerde, sayısı giderek artan göçmenler neticesinde yabancı doğumlu olanların sayısının oldukça arttığını, bu demografik durumun ulusal yapıdaki yansımalarının ise olumsuz olduğunu ifade etmektedir. Huntington (2004, s. 247-248), yasal ve yasal olmayan göçlerle ABD'ye gelen Hispaniklerin (özellikle de Meksikalıların), belirli bölgelerde nüfuslarının yoğunlaşmasının, ABD'ye kültürel asimilasyon arzusunu olumsuz etkilediğini, bunun neticesinde ABD içinde kültürel ve dinsel açıdan farklı, ekonomik açıdan kendine güvenen, özerk birtakım bölgelerin ortaya çıkma riski olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durumun ABD'deki erime potasını tıkadığını ve ABD ulusal kimliğine zarar verdiğini belirten Huntington, ABD'nin (güneyindeki eyaletler başta olmak üzere) belirli bölgelerinin Hispanikleşme tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu, bu konuda tedbir alınmaması halindeyse, ABD'nin iki dil, iki kültür ve iki halktan oluşan bir ülkeye dönüşebileceğini iddia etmektedir.

Sosyolojik açıdan etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel çeşitlilik kaynaklı çokkültürlü bir yapının hali hazırda mevcut olduğu toplumlarda, farklı değerlere dayalı bu unsurların varlıklarının yasal açıdan tanınmasının, ulusal birliğe zarar mı verdiği, yoksa egemen kültürden farklı bu kimliklerin tanınmalarının ve farklılıklarına saygı gösterilmesinin, onların ulusal aidiyet duygusunu olumlu yönde

etkileyip, ulusal birliği daha çok mu güçlendirdiği hususu, çok boyutlu bir tartışma konusudur. Günümüzde uluslararası göçlerin temel varış noktalarından biri olan Batılı ülkelerdeki çokkültürcülük tartışmaları, bugün ağırlıklı olarak göçmenler üzerinden yürütülmektedir. Bu noktada göçmen kaynaklı artan nüfusun ulusal yapıda gettolar ortaya çıkardığı ve bunun da ana toplumla bütünleşmeyi ve uyumu baltaladığı, çokkültürcü anlayışın da bu durumu teşvik ettiği yönünde çeşitli eleştiriler yapılmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa ülkelerinin yeniden yapılanma ve kalkınma sürecinde, emek piyasasındaki istihdam talepleri içeriden karşılanamadığında, kıtanın kendi içinde birtakım emek göçü hareketlilikleri üzerinden bu sorun çözülmeye çalışılmış, ancak bu da yetersiz kalınca, kıta dışından özellikle Batı ve Kuzey Avrupa'ya yönelik büyük işçi göçleri olmuştur. Misafir işçi olarak gelenlerin zamanla kalıcı hale gelmeleri ve bulundukları ülkelerde vatandaşlık hakları edinmeleri sonrasında gerek akademik gerekse kamuoyu, medya ya da siyaset dünyasında göçmenlerle ilgili başlayan tartışmalar, günümüzde varlığını arttırarak devam ettirmektedir. Bu konuda oluşan yabancı düşmanlığı ve göçmenlere karşı söylemin, ağırlıklı olarak Batılı olmayan ülkelere gelen göçmenlere yönelik olduğunu ve bu noktada da daha ziyade Müslüman ülkelere gelen göçmenlerin eleştiri konusu yapıldığını belirtmek gerekir.

Türkiye ve Arap ülkelerinden Almanya'ya gelen göçü durdurması konusunda, koalisyon ortaklarından baskıya maruz kaldığı bir dönemde, Angela Merkel'in Ekim 2010 yılındaki bir parti toplantısında, çokkültürcü yaklaşımın tamamen başarısız olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunup, farklı kültürel geçmişlerden gelen bireylerin, Alman toplumu içinde mutlu şekilde bir arada yaşaması fikrinin işe yaramadığını belirtmesi ilginçtir.⁴ Almanya çokkültürcü anlayışı resmi devlet politikası olarak benimsediğini hiçbir zaman ilan etmiş olmamasına rağmen, Merkel'in bu şekilde bir değerlendirmede bulunması, artan göçmen karşıtı tepkilerden etkilendiğinin göstergesi olarak okunabilir. Resmi bir politika olarak benimsenmiş olmasa dahi, çokkültürcülüğün kültürel farklılıkların önyargılı reddine ya da asimilasyuncu politikalarla karşıt bir anlayış olarak konumlandırılması da bu şekilde değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır.

Almanya'da yaşayan ve anavatanı Batı dışı ülkeler olan göçmen kökenliler; vatandaşlık hakları, aile birleşimi, sosyal yardım desteği, yerel ve ulusal düzeydeki politik temsil, emek piyasasında istihdam, görevde yükselme, sosyo-ekonomik ve kültürel haklarda eşitlik, yargıda tarafsızlık ve eğitimde fırsat eşitliği gibi pek çok farklı konuda (Güllüpinar, 2014), hiyerarşik bir ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmalarına rağmen, bütün bunların göz ardı edilerek, Almanya'da çokkültürlü bir yaşamın başarısız olduğuna dair değerlendirmede bulunulması ve bu değerlendirme üzerinden göçmen kökenlilerin, Alman toplumuna entegrasyon konusunda isteksiz olmakla itham edilmeleri, bu konudaki sorunun ele alınma biçimini popülizmden öteye götürmemektedir.

1990'lı yıllarda Batı dünyasında, akademik çevrelerden ziyade göçmenlerle ilgili haberler üzerinden gazetelerde başlayan çokkültürcülüğün öldüğüne dair tartışmalar, (1981 ve 1983 yıllarında etnik azınlıklarla ilgili yaptığı politik düzenlemelerle birlikte) çokkültürcü anlayışı hükümet politikası olarak benimseyen Hollanda'nın, 1990'lı yıllarda bu tercihinde gözlenen birtakım değişimler ve 2000'li yılların başında gerek 11 Eylül saldırıları gerekse Theo van Gogh'un öldürülmesi gibi hadiseler sonrasında politik alanda bu konuda daha keskin bir dönüşüm geçirmesiyle yeni bir evreye girmiştir. Böylece Hollanda, çokkültürcülüğün öldüğüne dair seslerin yükseldiği ilk ülke olurken, 2005 yılındaki Londra saldırıları sonrasında, İngiliz çokkültürcülüğü ile ilgili de benzer yönde değerlendirmeler olmuştur. Bu durumun elbette diğer Batılı ülkeler üzerinde de yansımaları olmuştur. Nitekim çokkültürcü anlayışın başarısız olduğuna ya da öldüğüne dair akademik dünyadaki tartışmalar da varlığını giderek arttırmaktadır. Bu konuda Batılı toplumlar üzerinden genel değerlendirmeler (Gozdecka ve diğ., 2014; Joppke, 2017; Kundnani, 2002; Ossewaarde, 2014; Turner, 2006) yapıldığı gibi ülkeler özelinde de yürütülen tartışmalar ve değerlendirmeler (Carle, 2006; Schierup ve Alund, 2011; Heath ve Demireva, 2014; May, 2016) mevcuttur.

Çokkültürcülüğün ölümü etrafındaki tartışmalar, asimilasyon politikalarına karşıt olan bu yaklaşımın yerini artık neyin alması gerektiğine dair tartışmalara da kaynaklık etmiştir. Bu noktada savunulan temel yaklaşımlardan biri kültürlerarasıcılık olmuştur. 2008 yılındaki Avrupa Dışişleri Bakanları Konseyi'nin

⁴ Bu konudaki haberin detayı için bkz. <https://www.theguardian.com/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed>

118. Bakanlar Oturumu'nun bir parçası olarak yayınlanan *Kültürlerarası Diyalog* metni bu konuda önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu belgede (Council of Europe, 2008, s. 18-19), çokkültürcü anlayışın başarısız olduğuna dair birtakım değerlendirmelerde bulunulmuş ve bu yaklaşımın artık çoğu kişi tarafından toplumsal ayrımcılık, karşılıklı anlayışsızlık ve azınlık toplulukları içinde bireylerin - özellikle de kadınların- haklarının baltalanmasına katkıda bulunan bir anlayış olarak görüldüğü, bundan dolayı artık uygulanabilir bir yaklaşım olmaktan da çıktığı ifade edilmiştir. Bahsi geçen metinde, alternatif bir anlayış olarak önerilen kültürlerarasıcı paradigmada, eşit haysiyet ve ortak değerler temelinde yürütülecek bir diyalogun, toplumsal uyum ve entegrasyon için kritik öneme sahip bir unsur olarak öne çıkarıldığı belirtilmektedir. Bütün bu değerlendirmeler yapılırken, çokkültürcülük konusunda olumsuz bir algıya sahip olduğu belirtilen çoğunluğun kimler olduğu belirtilmediği gibi çokkültürcü anlayışın olumsuz birtakım gelişmeleri teşvik ettiği yönündeki iddialarla ilgili de somut veriler sunulmadığını belirtmek gerekir. Örneğin çokkültürcülüğü kabul eden ülkelerle, reddeden ülkeleri karşılaştırma yapmaya imkân tanıyan somut veriler sunulamadığı için bu konuda yapılan değerlendirmeler bir yönüyle soyut ve temelsiz kalmaktadır.

Çokkültürcülük, kültürel farklılıklara hoşgörüyü temel alırken, farklı kültürlerin birbirleriyle ilişki içerisinde olmaları ve bu bağlamda karşılıklı diyaloga ya da etkileşime açık olmaları gibi hususların bu yaklaşım tarafından ihmal edildiği, buna karşılık kültürlerarasıcılıkta kültürlerin birbirlerine karşı kapalı olmak yerine, açık olmaları gerektiği anlayışının ön plana çıktığı savunulmaktadır (Meer ve Modood, 2012, s. 182-183). Kültürel farklılıklara karşı nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiği konusunda, kültürlerarasıcılığı çokkültürcülüğten daha üstün ve daha ideal bir yaklaşım olarak gören bu anlayışın benimsenmesiyle birlikte, aynı toplum içerisindeki kültürel gruplardan bazılarının kendilerini diğerlerine karşı kapatmasıyla oluşan, ana toplumdaki kopuk paralel toplumların ortaya çıkmasına engel olunacağı ve böylece toplumsal uyumun da daha çok güçleneceği yaklaşımı mevcuttur.

Kültürlerarasıcılık Kıta Avrupa'sında başlangıçta devletin kültürel azınlıklar ya da kültürel topluluklarla ilişkisinden ziyade, sivil toplumdaki vatandaşlar ve gruplar arasındaki ilişkilere odaklanan bir anlayış olma eğilimi taşımış, özellikle Müslüman göçmenler odağında sürdürülen radikalleşme kaynaklı iç tehdit konusundaki tartışmalar sonrasında, farklı kültürel toplulukların kendi aralarında ve devletle olan ilişkilerinde diyalogu ön plana çıkartıp, ana toplumla bütünleşmeyi teşvik eden bir yaklaşım olarak belirmeye başlamıştır (Levey, 2012, s. 217-218). Nussbaum (2003, s. 82), çokkültürcülüğün görececilik ve kimlik siyaseti ile ilişkili görülmesi nedeniyle, bunun yerine kültürlerarasıcılık kavramının tercih edildiğini, zira kimlik siyasetinin; farklılıkların eleştirel olmayan bir kabulünü içerdiğini ve kişi belirli bir grubun üyesi ise, ancak o zaman bu grubun bakış açısını anlama yeteneğine sahip olduğu yönünde bir iddia taşıdığını, buna karşılık kültürlerarasıcılık anlayışında ise, birbirinden farklı kültürler arasında eleştirel diyalogun teşvik edildiğini belirtmektedir. Tabi bu yöndeki değerlendirmenin, çokkültürcülük konusunda sıklıkla yapılan yanlış bir analiz olduğunu belirtmek gerekir. Zira bu türden değerlendirmelerde çokkültürcü anlayış, herhangi bir eleştirel perspektife sahip olmaksızın her türden kültürü kutsallaştırıyormuş gibi bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Oysa böyle bir durum yoktur. Zira çokkültürcülükteki kültürel farklılıklarla ilgili tanınma siyaseti gerek teoride gerekse de pratikte ölçsüz ve sınırsız bir kabulü ve tanınmayı barındırmamaktadır.

Çokkültürcülük ve kültürlerarasıcılık konusundaki tartışmalar ya da değerlendirmeler, (göçmen nüfusun ya da kültürel çeşitlilik olgusunun fazla olduğu ülkelerde) sıklıkla ulusal eğitim programları ile ilişkili olarak da yürütülmektedir (Cantle, 2012, s. 141). Çokkültürcü eğitim; etnik, dinsel, kültürel ya da toplumsal sınıf açısından farklılık taşıyan kesimlere, farklılıklarından dolayı ayrımcılık yapılmaksızın eğitimde eşit erişim olanağı sunmayı ve bu farklılıklarla birlikte yaşamayı öğretmeyi amaçlarken, kültürlerarasıcı eğitimde; farklılık sahibi bu gruplar arasında diyalogu, etkileşimi ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir eğilim, teoride daha çok ön plana çıkarılmaktadır. Bu yönüyle kültürlerarasıcı eğitim hem yerli bireyler hem de göçmen kökenli bireylerle çalışmayı kapsayan iki yönlü bir eğilim olarak değerlendirilmektedir. Kültürlerarasıcılığı genelde çokkültürcülüğe öncelleyen bu yöndeki değerlendirmelerde, çokkültürcülüğün yanlış konumlandırıldığını belirtmek gerekir. Bu noktadaki temel sorun, kültürel açıdan farklı olan toplulukların kendi aralarında (yerel ya da bölgesel düzey) ya da ana toplumla (ulusal düzey) karşılıklı diyaloga açık ilişkiler yürütme ve işbirliği içinde olmalarının, çokkültürcü yaklaşım tarafından yeterince desteklenmediği, kültürlerarasıcı perspektifin ise bunu daha çok hedeflediği yönünde değerlendirmeler yapılmasıdır. Çokkültürcü teorinin önemli isimlerinden W.

Kymlicka'nın (1998), çokkültürlü vatandaşlığı, bireylerin hem kendi kültürel toplulukları içinde hem de ulusal kültür içinde aktif katılımcı roller üstlenmelerine olanak tanıyan bir anlayış olarak ele aldığı dikkate alındığında, bu değerlendirmelerdeki sorun daha iyi anlaşılacaktır.

C. Taylor (2012), Avrupa'daki çoktürçülük ve kültürlerarasıcılık tartışmalarının klasik bir yanlış bilinç vakası olduğuna dikkat çekmektedir. Bu konudaki ayrım ve tartışmanın Kanada'da da yansımalarının olduğuna dikkat çeken Taylor, Anglofon Kanada'da kültürel çeşitlilik ve entegrasyon ile ilgili politikaların çokkültürçülük başlığı altında toplanmasına karşın, Frankofon Kanada'da (Quebec), bunun yerine kültürlerarasıcılığın tercih edildiğini belirtmektedir. Bu noktada Quebec milliyetçileri tarafından çokkültürçü anlayışa yönelik, entegrasyonu yavaşlattığı ve göçmen toplulukları kendi içlerine kapanmaya teşvik ettiği yönünde eleştiriler yapıldığını ifade eden Taylor, hakikatte çokkültürçü yaklaşımın en başından itibaren entegrasyona önem verdiğini belirtmektedir. Taylor, Avrupa'da çokkültürçü anlayışa yönelik saldırının da entegrasyonu teşvik etme ve ayrımcılıkla mücadele etme noktasında yerel düzeyde yaşanan politik başarısızlıkların inkârından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Mansouri ve Modood da Avustralya özelinde yaptıkları çalışmada (2020), özellikle Quebec ve Avrupa'da, kültürlerarasıcılığı savunanlardan bazılarının, bu anlayışı çokkültürçülüğün yerini alması gereken bir yaklaşım olarak gördüklerini, ancak Avustralya'da ise bu anlayışın, çokkültürçülüğü destekleyen ya da tamamlayan bir yaklaşım olarak görüldüğüne dikkat çekmektedirler.

Çokkültürçülüğü; ulusal kimliğin çözülmesi, ana toplumdan ayrışma ve paralel toplumların ortaya çıkmasıyla ilişkilendirenler, (resmi) dil öğrenme zorunluluğu ve vatandaşlıkla ilgili testler etrafında biçimlenen sivil entegrasyon yaklaşımını ön plana çıkarmaktadırlar. Kymlicka (2015, s. 242), çokkültürçülüğün göçmenler konusunda ana toplumdan tecriti değil, ana topluma adil şekilde dahil olmayı hedefleyen bir entegrasyon biçimini hedeflediğine dikkat çekmektedir. Teorik açıdan çokkültürçülük politikaları ile sivil entegrasyon politikaları arasında bir tutarsızlığın olmadığını belirten Kymlicka, Kanada ve Avustralya gibi çokkültürçü ülkelerin her zaman güçlü çokkültürçülük politikalarının yanında güçlü entegrasyon politikalarına da sahip olduklarını ve çokkültürçü anlayışın post-ulusal bir dünyaya geçişi sağlamanın ötesinde, ulusal kimliğin bir bileşeni olarak görüldüğünde ve daha çokkültürlü bir ulusçuluk modeline bizi zorladığında en iyi sonucu verdiğini belirtmektedir.

Çokkültürçü anlayışın; Batılı toplumlarda gettolaşmaya ya da paralel toplumların ortaya çıkmasına neden olduğu, ana toplumla bütünleşmeyi engellediği ve böylece entegrasyonu olumsuz etkilediği, radikalleşmenin ve göçmenler arasındaki suç oranlarının artışının görmezden gelinmesine neden olduğu, refah devleti kaynaklarının sömürülmesine göz yumduğu ya da kültürel farklılıkların, sorunlu kültürel mesafelere neden olduğu yönündeki değerlendirmeler, kendi içinde farklı birtakım sorunlar barındırmaktadır. Bu tartışmalarda (örtük şekilde) çokkültürçü anlayış, bütün Batılı toplumlarda benimsenmiş bir yaklaşımaşmış gibi bir tutum takınılmaktadır. Oysa çokkültürçülüğün resmi politika olarak benimsenmediği bazı Batılı ülkelerde bu anlayışın farklı düzeylerde birtakım etkileri ve yansımaları olmakla birlikte, bu yaklaşımı resmi devlet politikası olarak benimseyen ülkelerin gerçekte oldukça sınırlı sayıda olduklarını belirtmek gerekir. Resmi devlet politikası olarak kabul edilmiş olmasa bile çokkültürçülüğün, kültürel çeşitlilik olgusunun reddedilmemesi ve bu bağlamda asimilasyon politikalarının karşıtı bir anlayış olarak görülmesi üzerinden böyle bir değerlendirme yapıldığında ise, arzu edilenin asimilasyon politikalarına dönüş mü olduğu şeklinde sorular da akla gelmektedir. Batılı ülkelerde asimilasyonu savunan aşırı sağın yükselişi ve bu aşırı sağın temel eğilimlerinden birinin çokkültürçülük karşıtlığı olduğu dikkate alındığında, bunun abartılı bir soru olmadığı görülecektir. Üstelik bu durumun sadece aşırı sağ ile sınırlı olmadığını, göç ve çokkültürçülük karşıtlığını ön plana çıkaran, neo-ırkçı, oryantalist ve İslamofobik eğilimler barındıran popülist söylemin, Batı'daki merkez sağ ve bazı sol çevrelerde de yansımalarının olduğunu belirtmek gerekir.

Batı'da aşırı sağın gösterdiği radikal eğilimlere karşı mesafeli olmakla birlikte, kültürlerarasıcılık üzerinden çokkültürçülüğe yönelik entelektüel bağlamda eleştiride bulunanların ise, konuya yaklaşım biçimlerinde birtakım sorunlar olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, kültürlerarasıcı yaklaşımda ön plana çıkarılan temel hususlardan biri olan, Batılı ülkelerde göçmen kökenlilerin yerleşimlerinin belirli bölgelerde yoğunlaşmasını ve böylece getto tarzında yapıların ortaya çıkmasını çokkültürçülüğe bağlamak, her şeyden önce bilimsel açıdan doğru bir analiz değildir. Zira çokkültürçülüğün resmi devlet politikası olarak benimsenmediği ve entegrasyon konusunda, asimilasyona varacak düzeyde sert politikaların uygulandığı Batılı ülkelerde bile bu türden yapıların mevcudiyeti göze çarpmaktadır.

Çokkültürcülüğün devlet politikası olarak benimsendiği Kanada ve Avustralya'da farklı kültürel grupların hem kendi aralarında hem de ana toplumla olan kültürel diyalog ve etkileşimlerinin, bu anlayışın resmi politika olarak benimsenmediği Fransa ve İtalya'dakilerden daha zayıf olduğunu söylemek mümkün değildir. Kanada gerek ulusal gerekse yerel düzeydeki yaygın ofisleri ve uygulamalarıyla, göçmenlerin ana topluma katılımlarını teşvik ederek, yeni anavatanlarıyla bağlarını ve uyumlarını güçlendirecek nitelikte bir entegrasyon politikası takip etmektedir. Bu konuda yapılan bazı araştırmalar (Banting ve Kymlicka, 2006; Banting ve diğ., 2006), çokkültürcülüğün refah devletini, politik ve ekonomik entegrasyonu, ulusal dayanışmayı ve güveni erozyona uğrattığı yönündeki değerlendirmelerin abartılı olduğunu, aksine bunları belirli yönlerden güçlendiren bir anlayış olduğuna dikkat çekmektedirler.

Batılı toplumlarda gözlenen gettolaşmayı çokkültürcülüğün başarısızlığına bağlamaktan öte, onu sosyolojik ve ekonomik nedensellikler dahilinde ele alıp değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira tarihsel açıdan bu tür yapıların ortaya çıkışı, çokkültürcülüğün azınlıklar, göçmenler ya da daha farklı gruplara ve bireylere yönelik politik bir uygulama olarak ortaya çıkışından daha öncedir. Gettolaşma ve ya da paralel toplumlar konusundaki tartışmaların ve olumsuz eleştirilerin genelde Batılı toplumdaki Müslümanlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak, bugün Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka, Avusturya gibi ülkelerde göçmen kökenli Müslümanların yerleşimlerinin belirli bölgelerde daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Göçün başlangıç yıllarında kültürel açıdan farklı bir ülkeye gitme sonrasında, yabancı bir ülkede ayakta kalma, bu süreçte yaşanan sorunlar karşısında, aynı menşe ülkeden olanlardan destek alma arayışı ve kültürel açıdan da asimilasyon endişesinden dolayı genelde belirli bölgelerde yoğunlaşan yerleşimler söz konusudur.⁵ Bu sosyolojik yönün yanı sıra göçmen yoğunluklu yerlerde kira ve konut fiyatlarının, yerli yerleşimcilerin daha yoğun ikamet ettikleri diğer bölgelere göre daha düşük olmasının da bu tür yerlerin varlığını korumasında ekonomik bir neden olduğu söylenebilir. Belçika'nın Anvers kentindeki Brederodestraat, Almanya Köln'deki Keupstrasse ve Weidengasse, Hollanda'nın Utrecht kentindeki Kanaleneiland, İsveç Stockholm'deki Alby, Kista ve Rinkeby, Fransa Paris'teki Clichy-sous-Bois, Trappes ve La Grande Borne göçmen ağırlıklı getto ya da banliyölere verilebilecek birkaç örnektir. Ülke geneli ile kıyaslandığında bu bölgelerde işsizlik oranlarının oldukça yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Göçmenlerin daha baskın olduğu bu yerlerdeki gündelik yaşam tarzı, menşe ülke kültürünü canlı bir şekilde yansıtan örnekler barındırmaktadır. Bu bölgelerdeki işyerlerinin (örneğin restoran ve marketlerin), menşe ülkedeki benzer nitelikteki işyerleriyle kıyaslandığında, (hizmet tarzı ve ürün çeşitliliği bağlamında) onlardan geri kalmayacak şekilde işletildiklerini söylemek mümkündür.

İlk kuşak göçmenlerin yaşadıkları kültür şokunun etkisiyle içe kapanmacı bir tutum içerisine girmeleri sosyolojik anlamda bir yönüyle açıklanabilir bir durum olmakla birlikte, göç ettikleri Batılı ülkelerde kalıcı hale gelmelerinin sonrasında bile bu konuda sahip olunan kültürel ve sembolik sermayenin sonraki kuşaklara aktarılan habitusa dönüşmesi ise eleştirilebilir. Bununla birlikte, Batılı ülkelerdeki göçmen kökenli vatandaşların, özellikle de Müslümanların, etnik kökenlerinden ve dini inançlarından dolayı pejoratif ya da ayrımcı tutum ve uygulamalara sık sık maruz kalmalarının, bu konudaki korkuların devam etmesine neden olduğunu ve bunun da kültürel etkileşimi olumsuz etkilediğini belirtmek gerekir. Kültürlerarasıcı yaklaşımda dile getirilen karşılıklı diyalog ve iletişim halinin olabilmesi için her şeyden önce, vatandaşlar arasında bu türden ayrımcılık yapan söylem ve tutumlara karşı etkin bir şekilde mücadele edilmesi gerekmektedir. Zira egemen kültür karşısında ötekileştirilen grupların kendi yaşam tarzlarına saygı duyulmadığını ve bundan dolayı küçümsenip, aşağılandıklarını düşündükleri bir atmosfer, kültürel alışverişi güçleştirecektir. Bugün Batı'yı giderek daha fazla etkisi altına alan popülist eğilim, bu konudaki ayrımcı dil ve uygulamalarla etkin mücadele edilmesinin önündeki başlıca engellerden biri olmasına karşın, çokkültürcü yaklaşımın devlet politikası olarak benimsendiği ülkelerde ayrımcılıkla mücadele etme konusunda daha olumlu bir tablonun olduğunu da belirtmek gerekir.

⁵ Bu konudaki çağdaş tartışmalar ağırlıklı olarak Müslüman göçmenler üzerinden yürütülse de bu durumun sadece Müslümanlara mahsus olmadığını, örneğin Yahudilerin ABD ve Avrupa ülkelerinde oluşturdukları gettolar ya da İsveçlilerin ve İtalyanların ABD'ye yönelik göçleri sonrasında da aynı menşe ülkeden insanların belirli bölgelerde yoğunluk kazanan yerleşimlerin ortaya çıkmasına neden olduğu dikkate alındığında, sosyolojik bağlamda Batılı olan ya da olmayan pek çok farklı etnik, dinsel ya da kültürel gruplar üzerinden buna dair çeşitli örneklerle rastlanabileceğini belirtmek gerekir.

15 Mart 2019'da Yeni Zelanda'da Müslümanlara yönelik cami saldırıları sonrasında, ülkenin Başbakanı Jacinda Ardern önderliğinde sergilenen kararlı ve kucaklayıcı tavırla birlikte bu ülkedeki Müslüman olmayanların Müslümanlarla bu süreçte gösterdikleri dayanışma, kültürel açıdan farklı grupların etkileşimlerine, dayanışma içerisine girmelerine ve birbirleriyle uyumlarına yönelik olumlu bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. 51 Müslümanın hayatını kaybettiği, 40'ının ise yaralandığı bu olay sonrasında sergilenen tutum, farklı kültürel gruplar arasındaki ayrımın ve çatışmanın derinleşmesinin önüne geçerken, toplumsal yakınlaşmaya yönelik ise pozitif bir tablonun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durumun zıttı bir örnek olarak, Fransa'daki 2015 Charlie Hebdo saldırıları sonrasında, Müslümanlara yönelik negatif genellemeler içeren, ötekileştirici, aşağılayıcı ve dışlayıcı dilin, bu ülkedeki Müslümanların ve ibadet yerlerinin pek çok farklı saldırıya maruz kalmalarına uygun bir zemin hazırladığını ve bunun da toplumsal uyum ve birliği olumsuz etkilediğini göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla karşılıklı önyargılardan arındırılmış, tikel olumsuzlukların etkisinde kalmayan, dışlayıcılığa karşıt olup, kucaklayıcı olmayı esas alan bir yaklaşımın, ulusal düzeyde uyumu ve birliği daha çok güçlendirdiğini, aksi yöndeki tavrın ise buna zarar verdiğini söylemek mümkündür.

Çokkültürcülük ve özellikle de kültürlerarasıcılık tartışmaları söz konusu olduğunda, Batı'daki Müslümanlar kolaylıkla ötekileştirilebilmekte ve damgalanabilmektedirler. Töre cinayetleri, kadınlara yönelik şiddet, zorla yaptırılan evlilikler gibi (İslam dininin kendisinin bile karşıt olduğu) hususlarla ilgili, istenmeyen bazı tikel hadiseler yaşandığında, Müslümanların tamamına yönelik genelleşici ve damgalayıcı ifadelerin sık sık kullanıldığı görülmektedir. Son senelerde liberal ilkeler ve yaşam tarzı üzerinden Müslümanlara yönelik eleştirinin yapıldığı temel alanlardan biri de eşcinsellik konusu etrafında olmaktadır. Joppke (2017), Müslümanların bu konudaki yaklaşımının liberal hukuk anlayışının bireysel ve eşitlikçi temelleriyle çatıştığına dikkat çekmektedir. Bu konuda Batı dünyasında yapılan değerlendirmelerde, genelde geleneksel Müslümanların Batılı yaşam tarzına uyum sağlayamamaları konusundaki sorunlar ifade edilmekte ve liberal anlayış temelindeki çağdaş Batı kültürü ve yaşam tarzının bir yerde sorgulanmaksızın bu kesimce kabul edilmesi beklenmektedir. Bu doğrultudaki birtakım hususlar söz konusu olduğunda, tercihte bulunmanın dar bir çerçeveye indirgenmesi, hatta bazen alternatifsizleştirilmesi, liberal anlayışta savunulan tercih ve ifade özgürlüğünün kendisini pratikte baltalamakta ve anlamsızlaştırmaktadır. Batı dünyasındaki Müslümanları, Joppke'nin yaptığı gibi dini özgürlükleri kullanan, ancak eşcinsellik karşıtlığı üzerinden ise liberal haklar ve ilkelerle çelişen topluluklar olarak konumlandırmak, bu toplulukların pratikte yaşadıkları pek çok farklı sorunun göz ardı edilmesine de neden olmaktadır. Zira Batılı ülkelerdeki Müslümanlar, dini özgürlükleri kullanan topluluklar gibi resmedilmelerine karşın, dini inançlarından dolayı istihdam ve eğitim gibi alanlarda ayrımcılığa uğrama, kamusal alanda İslamofobik söylemlere ve tutumlara maruz kalma ya da ibadet özgürlüğü gibi pek çok farklı hususta pratikte çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Batılı ülkelere kitlesel işçi göçleri sonrasında, göçmenlere karşı başlangıçta sergilenen tutum ağırlıklı olarak asimilasyoncu politikalar çerçevesinde olurken, bu politikalara karşı artan muhalefet, alternatif birtakım arayışlar içerisine girilmesine neden olmuş, bu noktada sınırlı sayıdaki bazı ülkeler tarafından çokkültürcülük devlet politikası olarak uygulanmaya başlamıştır. Çokkültürcü anlayışın ana toplumdan ayrılmış getto tarzı yerlerin ortaya çıkmasına neden olduğu ve bunun da ulusal entegrasyon politikalarını olumsuz etkilediği yönündeki tartışmalar neticesinde alternatif bir yaklaşım olarak öne sürülen kültürlerarasıcılıkta, eleştirel bir diyalog yaklaşımının ve kültürel etkileşimin esas alınmasıyla, bu türden ana toplumla etkileşime kapalı yapıların ortadan kalkacağı öne sürülmektedir. Çokkültürcü anlayışta, kültürler arasında diyaloga ya da işbirliğine karşıt bir yaklaşım yokken, kültürlerarasıcılık üzerinden bu bağlamda (çokkültürcülük böyle bir eğilim içeriyormuş gibi) çeşitli eleştirilerde bulunulması, entelektüel açıdan sorunlu bir değerlendirmede bulunmuş olmanın ötesine geçmemektedir.

Bugün çokkültürcü anlayışın resmi açıdan kabul edilmediği Batılı ülkelerde, bahsedilen getto tarzı yapıların sayısının daha fazla olduğunu ve kültürel açıdan farklı grupların, ana toplumla ve diğer gruplarla aralarındaki etkileşimin de daha sınırlı düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla böyle bir eleştiri üzerinden çokkültürcülüğün iflas etmiş olduğunu söylemek çok gerçekçi durmamaktadır. Çokkültürcülük anlayışında vurgulanan kültürel farklılıklara saygı gösterilmesi yönündeki yaklaşım, farklılık sahibi grupların ana toplumdan ayrışmasını değil, bunların farklılıklarının korunarak, ana toplumla bütünleşmelerini ve kaynaşmalarını hedeflemektedir.

Bu durumu göz ardı edip, Batılı ülkelerde giderek büyüyen aşırı sağcı popülizmin oluşturduğu negatif atmosferin de etkisiyle, çokkültürcülüğün öldüğüne dair bir kabul içerisine girmek, bir yerde dolaylı da olsa aşırı sağın zaferini ilan etmek olacaktır. Farklılıkların barışçıl şekilde birlikte yaşamasına yönelik bir arayışı ifade eden çokkültürcülüğü Batılı toplumlar için tehlike olarak nitelendirirken, aşırı sağın giderek artan etkisiyle oluşan tehlikeyi yeterince önemsememek, başlı başına bir sorundur. Aşırı sağın yükselişine paralel olarak büyüyen neo-ırkçı, yabancı düşmanı, İslamofobik ve bir yerde de oryantalist söylemler ve bunların etrafında inşa edilen popülizm, toplum içerisinde ötekileştirmelere ve dolayısıyla ayrılmaya zemin oluşturmaktadır. Batıdaki sol siyasetçilerden bazılarının da oy kaygısı gibi nedenler dolayısıyla bazen bu sarmala girip, göçmen karşıtı popülist söylemlere başvurmaktan geri kalmaması, ulusal birlik, uyum, dayanışma ve karşılıklı güven önündeki asıl büyük tehlikenin yeterince görülemediğinin göstergesidir. Bu yöndeki ayrıştırıcı dil, dışlanan göçmen grupların ana toplum içerisinde kendi içlerine daha çok kapanmalarına neden olmaktadır.

Kültürlerarasıcı yaklaşımdaki iddianın aksine, çokkültürcülüğün iflas etmiş bir yaklaşım olmadığını belirtmek, bu anlayışın kendi içinde herhangi bir sorun barındırmayan ve pratikte mükemmel işleyen bir yaklaşım olduğu iddiasını da içermemektedir. Batılı ülkelerde çokkültürcülük konusundaki en temel sorunlardan biri, Batılı kültürler kadar, Batı dışı kültürlerle karşı da gerekli saygının ve hassasiyetin pratikte yeterince oluşturulamamasıdır. Çokkültürcülüğü resmi açıdan kabul etmemiş ülkelerle kıyaslandığında, çokkültürcü ülkelerin bu konuda genelde daha pozitif bir tutumundan bahsetmek mümkün olsa da Batılı toplumlarda tanınma sorunu bugün hala mevcuttur. Özellikle Batılı olmayan toplumlara dayalı bir göçmen geçmişi olan bireyler, bu konuda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Bu noktada Batılı ülkelerdeki Müslümanların pratikte sık sık maruz kaldıkları ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi sorunlar, bu durumun somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Çokkültürcülük-kültürlerarasıcılık tartışmalarında, Batılı ülkelerdeki göçmenlerin, ana toplumla etkileşime ve uyuma kapalı bir yapıya sahip olmaları, genellemeci ve damgalayıcı bir dille eleştirilirken, Batılı yaşam tarzının Batılı olmayan kültürlerle karşı kapalı bir tavra sahip olması üzerinde ise, eleştirel bir bağlamda yeterince durulamamaktadır. Bu durum liberal düşüncede ön plana çıkarılan karşılıklı hoşgörü ve saygı ortamını olumsuz etkilemektedir. Bu noktada Batılı liberal yaşam tarzının insanlık için en ideal ve tek meşru yaşam biçimi olarak görülmesi, Batılı aklın ve kültürel yaşam biçiminin de böylece evrenselleştirilmesi ve bu yaklaşım biçimi üzerinden de Batılı olmayan yaşam tarzlarının yargılanması ve genelde de mahkûn edilmesinden kaynaklanan sorunlar söz konusudur.

Batılı ülkelerde yaşayan göçmen kökenlilerin, önce yerli olup olmama, akabinde Batılı olup olmama üzerinden tabakalı bir vatandaşlık uygulamasına maruz kalmaları ve kökenlerinden dolayı ayrımcılığa ve dışlanmaya uğramaları, yaşadıkları ülkelere kendilerini ait hissetme duygularını olumsuz etkilemektedir. Kültürlerarasıcı teoride vurgulandığı haliyle, farklı kültürler arasında güçlü bir diyalog ve etkileşimin olması, karşılıklı önyargıları ve aşırılıkları engellemek ya da ortadan kaldırmak bağlamında ne kadar önemliyse, bunun hiyerarşik bir düzlemde değil de karşılıklı saygı ve güven temelinde olması da bir o kadar önemlidir. Örneğin Batılı ülkelerdeki Müslümanlar, ulusal açıdan potansiyel sadakatsiz gruplar şeklinde damgalandıklarında ve bundan kaynaklı olarak da eşit ve adil bir muameleye tabi tutulmadıklarında, bu durum toplumsal uyum ve birliği güçlendirmeyecek, aksine orta ve uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olacaktır.

Kültürlerarasıcılık üzerinden çokkültürcülüğe yöneltilen eleştirilerde ön plana çıkartılan; töre cinayetleri, zorla evlilik, kadınlara yönelik şiddet gibi hususlarda Batılı ülkelerdeki Müslümanlara karşı sergilenen genellemeci ve mahkûn edici yaklaşım, birlikte yaşama atmosferini olumsuz etkilemektedir. Bu tarz istenmeyen sorunların, göçmenlerin kökenlerinin dayandığı ülkelerde de genelde eleştiri konusu olduğu görülmemekte, klasik Batı gururuyla, bu konudaki hassasiyet bir tek çağdaş Batılı ülkelerde varmış gibi davranılmaktadır. Liberal demokratik ülkelerde bütün bireylerin hak ve özgürlüklerinin yasal güvence altında olduğu hakikatini göz önünde bulundurarak, bu türden olumsuzluklarla yasal düzeyde etkin mücadele edilmesi yerine, ötekileştirici ve damgalayıcı bir dil üzerinden kamuoyunda nefret söylemlerinin üretilmesine kaynaklık edilmesi, birlikte yaşama kültürü bağlamında üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur.

Kaynakça

- Banting, K., Kymlicka, W. (2006). Multiculturalism and the welfare state: Setting the context. K. Banting ve W. Kymlicka (Ed.), *Multiculturalism and the welfare state: Recognition and redistribution in contemporary democracies* (ss. 1-45). Oxford: Oxford University Press.
- Banting, K., Johnston, R., Kymlicka, W., Soroka, S. (2006). Do multiculturalism policies erode the welfare state? An empirical analysis. K. Banting ve W. Kymlicka (Ed.), *Multiculturalism and the welfare state: Recognition and redistribution in contemporary democracies* (ss. 49-91). Oxford: Oxford University Press.
- Barry B. (2001). *Culture and equality: An egalitarian critique of multiculturalism*. Cambridge: Polity Press.
- Cantle, T. (2012). *Interculturalism: The new era of cohesion and diversity*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Carle, R. (2006). "Demise of Dutch multiculturalism", *Society, Cilt: 43, Sayı: 3*, 68-74.
- Council of Europe (2008). *White paper on intercultural dialogue: Living together as equals in dignity*. Strasbourg: Council of Europe.
- Gozdecka, D. A., Ercan, S. A. ve Kmak, M. (2014). "From multiculturalism to post-multiculturalism: Trends and paradoxes", *Journal of Sociology, Cilt: 50, Sayı: 1*, 51-64.
- Güllüpınar, F. (2014). "Almanya'da göçmen politikaları ve Türkiye'li göçmenlerin trajedisi: Yurttaşlık, haklar ve eşitsizlikler üzerine", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1*, 1-16.
- Heath, A. ve Demireva, N. (2014). "Has multiculturalism failed in Britain?", *Ethnic and Racial Studies, Cilt: 37, Sayı: 1*, 262-280.
- Heywood, A. (2021). *Political ideologies: An introduction*. London: Red Globe Press.
- Huntington, S. (2004). *Who are we? The challenges to America's national identity*. New York: Simon&Schuster Paperbacks.
- Joppke, C. (2017). *Is multiculturalism dead?: Crisis and persistence in the constitutional state*. Cambridge: Polity Press.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kymlicka, W. (2010). "The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accomodation in diverse societies", *International Social Science Journal, Cilt: 61, Sayı: 199*, 97-112.
- Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, failure, and the future*. Washington: Migration Policy Institute.
- Kymlicka, W. (2015). The essentialist critique of multiculturalism: Theories, policies, ethos. V. Uberoi ve T. Modood (Ed.). *Multiculturalism rethought: Interpretations, dilemmas and new directions* (ss. 209-249). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kundnani, A. (2002). "The death of multiculturalism", *Race & Class, Cilt: 43, Sayı: 4*, 67-72.
- Levey, G. B. (2012). "Interculturalism vs. multiculturalism: A distinction without a difference", *Journal of Intercultural Studies, Cilt: 33, Sayı: 2*, 217-224.
- Mansouri, F. Modood, T. (2020). "The complementarity of multiculturalism and interculturalism: theory backed by Australian evidence", *Ethnic and Racial Studies, Cilt: 44, Sayı: 6*, 1-20.
- May, P. (2016). "French cultural wars: Public discourses on multiculturalism in France (1995-2013)", *Journal of Ethnic and Migration Studies, Cilt: 42, Sayı: 8*, 1334-1352.

- Meer, N., Modood, T. (2012). "How does interculturalism contrast with multiculturalism", *Journal of Intercultural Studies*, Cilt: 33, Sayı: 2, 175-196.
- Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük: Bir yurttaşlık tasarımı*. Ankara: Phoenix Yayınvevi.
- Nathan, G. (2010). *Social freedom in a multicultural state: Towards a theory of intercultural justice*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Nussbaum, M. C. (2003). *Cultivating humanity: A classical defense of reform in liberal education*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Okin, S. M. (1999). Is multiculturalism bad for women?. J. Cohen, M. Howard & M. C. Nussbaum (Ed.). *Is multiculturalism bad for women: Susan Moller Okin with respondents* (ss. 7-24). Princeton: Princeton University Press.
- Ossewaarde, M. (2014). "The national identities of the 'death of multiculturalism' discourse in Western Europe", *Journal of Multicultural Discourses*, Cilt: 9, Sayı: 3, 173-189.
- Schierup, C.-U., Alund, A. (2011). "From paradoxes of multiculturalism to paradoxes of liberalism: Sweden and the European neo-liberal hegemony", *Journal for Critical Education Policy*, Cilt: 9, Sayı: 2, 125-142.
- Taylor, C. (2006). Yanlış anlaşmalar: Cemaatçi-liberal tartışması. (Ed. A. Berten, P. D. Silveira ve H. Pourtois). *Liberaller ve Cemaatçiler* (ss. 77-104). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Taylor, C. (2008). *Benliğin kaynakları: Modern kimliğin inşası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Taylor, C. (2012). "Interculturalism or multiculturalism?", *Philosophy&Social Criticism*, Cilt: 38, Sayı: 4-5, 413-423.
- Turner, B. S. (2006). "Citizenship and the crisis of multiculturalism", *Citizenship Studies*, Cilt: 10, Sayı: 5, 607-618.
- Walzer, M. (2006). Liberalizmin cemaatçi eleştirisi. (Ed. A. Berten, P. D. Silveira ve H. Pourtois). *Liberaller ve Cemaatçiler* (ss. 253-273). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Zizek, S. (2007). *The universal exception*. London: Continuum.

Research Article

**Çokkültürcülüğe Karşı Kültürlerarasıcılık Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir
Değerlendirme: Çokkültürcülük İflas mı Etti?**

*A Critical Evaluation of the Interculturalism versus Multiculturalism Debates:
Has Multiculturalism Failed?*

Mehmet ANIK

Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

anik@bingol.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6560-2470>

Extensive Summary

Today, one of the most common issues for nation-states is that how individuals who express themselves through different cultural identities and belongings can peaceful co-existence in the same society. As it perceived as a threat to national stability, the initial general approach to the phenomenon of cultural diversity in Western countries was within the framework of assimilationist policies that imposed the dominant culture and denied cultural differences, but after the increasing opposition to these policies, multiculturalist practices started to emerge in some countries as an approach to recognizing cultural differences. Multiculturalism, which Canada first implemented as a state policy in the early 1970s and made constitutional arrangements in this framework, instead of seeing cultural differences and representations as an element of social conflict and so ignoring or assimilating them, but recognized and protected them as a social wealth.

In the societies where a multicultural structure originating from ethnic, cultural, religious or linguistic diversity already exists in sociological context, whether the legal recognition of this diversity based on different values harms national unity and security, or whether the recognition of these identities different from the dominant culture and respect for their differences positively affects their sense of national belonging and so strengthens national unity more is a matter of multidimensional debate. Today, the debates on multiculturalism in Western countries, which are one of the main destinations of international migration, are mainly on immigrants. At this point, various criticisms are made that the increasing immigrant population in Western societies creates ghettos in their national structures, which undermines integration and harmony with the main society, and multiculturalism encourages this situation.

The debates about the death of multiculturalism in the Western world in the 1990s started in newspapers over the news about immigrants rather than academic circles. The Netherlands, which adopted multiculturalism as a government policy (with the political regulations regarding ethnic minorities in 1981 and 1983), followed some changes in its preference in the 1990s, and then entered a new phase with a sharper transformation in this regard after some events such as the September 11 attacks and the murder of Theo van Gogh in the early 2000s. Thus, the Netherlands became the first country to hear that multiculturalism is dead, and similar evaluations about British multiculturalism began after the London attacks in 2005. Of course, this situation had reflections on other Western countries as well. There is a growing debate in the academic world about the failure or death of multiculturalism. There are some general evaluations on this issue over Western countries (Gozdecka et al, 2014; Joppke, 2017; Kundnani, 2002; Ossewaarde, 2014; Turner, 2006), and also there are debates and evaluations made specifically for some countries (Carle, 2006; Schierup and Alund, 2011; Heath and Demireva, 2014; May, 2016).

The debates around the death of multiculturalism have also been the source of debates about what should replace with this approach, which is opposed to the prejudicial rejection of cultural differences and

assimilationist policies. At this point, one of the main approaches advocated is interculturalism. *White Paper on Intercultural Dialogue*, published as part of the 118th Ministerial Session of the European Council of Foreign Ministers in 2008, is one of the milestones in this regard. In this text (Council of Europe, 2008, p. 18-19), some evaluations are made about the failure of multiculturalism, and it has been stated that this approach is now seen by many as an approach that contributes to communal segregation, mutual incomprehension and undermining the rights of individuals -particularly women- within minority communities, and therefore it is no longer an applicable approach. In the aforementioned text, it is stated that in interculturalism proposed as an alternative approach, a dialogue to be conducted on the basis of equal dignity and shared values is highlighted as a vital element for social cohesion and national integration. While all these evaluations are being made, it should be noted that neither the majority of whom are stated to have a negative perception about multiculturalism, nor concrete data about the claims that multiculturalism induces some negative events are not presented. Since there is no data that allows to compare the countries that accept multiculturalism and the countries that reject it, the evaluations in the text are abstract and baseless.

Nussbaum (2003, p. 82) argues that because multiculturalism is associated with relativism and identity politics, the concept of interculturalism is preferred instead of it, since identity politics claims that if a person is a member of a particular group, only then one has the ability to understand that group's point of view, whereas in interculturalism, critical dialogue between different cultures is encouraged. It should be noted that such an assessment is a common misconception about multiculturalism. In these evaluations, an interpretation is made as if multiculturalism sanctifies all kinds of cultures without having any critical perspective. However, there is no such situation. The recognition policy regarding cultural differences in multiculturalism does not include an unreasonable and unlimited acceptance and recognition both in theory and in practice.

Those who associate multiculturalism with the dissolution of national identity, separation from mainstream society, and the emergence of parallel societies highlight the civic integration approach, which is shaped around the (official) language learning obligation and citizenship tests. Kymlicka (2015, p. 242) draws attention to the fact that multiculturalism aims at a form of integration that aims at fair inclusion in the main society, not isolation from it. Stating that there is no inconsistency between multiculturalism policies and civil integration policies from a theoretical point of view, Kymlicka said that multiculturalist countries such as Canada and Australia have always had strong multiculturalism policies as well as strong integration policies, and multiculturalism works best when it is seen as a component of national identity and forces us to a more multicultural nationalism model, beyond providing a transition to a post-national world. states.

Evaluations that multiculturalism causes ghettoization or the emergence of parallel communities in Western societies, hinders integration with the main society, ignores radicalization and the increase in crime rates among immigrants, condones the exploitation of welfare state resources, and ignores that cultural differences cause problematic cultural distances, contain many incorrect and misunderstanding analyses. In these discussions (implicitly) an attitude is taken as if multiculturalism is an approach adopted in all Western societies. However, although this approach has some effects and reflections at different levels in some Western countries where multiculturalism is not adopted as an official policy, it should be noted that the number of countries that adopt this approach as an official state policy is actually quite limited. As it made in the evaluations about multiculturalism in interculturalism, it is not a scientifically correct analysis to associate multiculturalism with the concentration of immigrant-origin settlements in certain regions and the emergence of ghettos in Western countries. There are such structures even in some Western countries where multiculturalism is not adopted as an official state policy and where harsh policies towards integration are implemented. In Canada and Australia, where multiculturalism is adopted as a state policy, it is not possible to say that the cultural dialogue and interaction of different cultural groups, both among themselves and with the main society, is weaker than in France and Italy, where this approach is not adopted as an official policy. Canada, with its widespread offices and practices at both national and local levels, follows a strong integration policy that will strengthen the bonds and harmony of immigrants with their new homeland by encouraging their participation in the main society.

Rather than linking the ghettoization observed in Western societies to the failure of multiculturalism, it would be a more accurate approach to consider and evaluate it within the scope of sociological and economic causality. Because, historically, the emergence of such structures predates the emergence of multiculturalism as a political practice to minorities, immigrants or different groups and individuals. Today, it is possible to say that the number of ghetto-style structures mentioned is higher in developed Western countries where multiculturalism is not officially accepted, and the interaction between culturally different groups with the main society and other groups in those countries is also more limited.

Contrary to the claims in interculturalism, stating that multiculturalism is not failed does not include the claim that this approach does not have any problems in itself and works perfectly in practice. One of the most fundamental problems of multiculturalism in Western countries is that the sensitivity and respect for Western cultures cannot be adequately established for non-Western cultures. Although it is possible to talk about a generally more positive attitude of multiculturalist countries, when compared to countries that have not officially accepted multiculturalism, it can be said the recognition problem still exists in Western societies today. Individuals with a migrant background, especially from non-Western countries, have serious problems in this regard. Individuals with a migrant background living in Western countries are exposed to a stratified citizenship practice based on whether they are native or not and then Western or not. The fact that immigrants are exposed to discrimination and exclusion due to their origin negatively affects their sense of belonging to the countries they live in.

In the discussions of multiculturalism-interculturalism, while immigrants in Western countries are criticized with a generalist language that they are closed to interaction and harmony with the main society, the fact that the Western lifestyle has a closed attitude towards non-Western cultures cannot be emphasized enough in a critical context. This situation negatively affects the mutual tolerance and respect that is emphasized in liberal thought. At this point, there are problems due to the Western liberal lifestyle being seen as the most ideal and only legitimate way of life for humanity, the universalization of the Western mind and cultural life style, and the judgment and generally condemnation of non-Western lifestyles based on this approach. As emphasized in intercultural theory, a strong dialogue and interaction between different cultures is important in preventing or eliminating mutual prejudices and extremism, so it is equally important that this should not be on a hierarchical, but on the basis of mutual respect and trust. For example, when Muslims in Western countries are nationally stigmatized as potentially disloyal groups and are therefore not treated equally and fairly, this will not strengthen social cohesion and unity, but will have negative consequences in the medium and long term.